ੴ

ਸਤੰਬਰ 2005

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

Amrit Kirtan

ਆਨਰੇਰੀ ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਸਬੰਧੀ ਤ੍ਰੈਭਾਸ਼ੀ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ
ਅੰਕ 9 • ਸਾਲ ਸਤਾਰਵਾਂ • ਸਤੰਬਰ 2005

ਸੰਪਾਦਕ (ਆਨਰੇਰੀ)
ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ
ਐਮ.ਏ. (ਸੰਗੀਤ, ਪੰਜਾਬੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਐਨ), ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ

ਸਹਾਇਕ ਸੰਪਾਦਕ (ਆਨਰੇਰੀ)
ਡਾ. ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਬੈਦਵਾਣ, ਐਮ.ਏ., ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ

ਸਹਿਯੋਗੀ
ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ▲ ਸ. ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ

- ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਵਿਚਾਰ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਜਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।
- 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰ: 4.8.90 ਮਿਤੀ 20.2.91 ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਹੈ।
- Donations are eligible for relief u/s 80 G of Income-Tax Act, 1961 (43 of 1961) vide CIT/CHD/Tech./04-05/375 dated 30.04.2004/05.05.2004 valid upto 31.03.2007

ਚੰਦੇ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

- **ਦੇਸ਼:** ਇਕ ਕਾਪੀ 15 ਰੁ., ਸਲਾਨਾ 150 ਰੁ. ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ 1500 ਰੁ.
- **ਵਿਦੇਸ਼:** ਸਲਾਨਾ 30 $, ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ 300 $
- 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਲਈ ਡਰਾਫਟ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ' ਦੇ ਨਾਮ ਹੀ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਜੀ।

ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਲਈ ਪਤਾ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)
1246/1, ਸੈਕਟਰ 22-ਬੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 160 022
ਫੋਨ : 0172-2701396, 2713915

ਰਚਨਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਲਈ ਪਤਾ
ਸੰਪਾਦਕ, 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ'
422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 160 015
ਫੋਨ : 0172-2772660, 09814053630

e-mail : drjagirsingh@rediffmail.com
Website : www.amritkirtan.org

ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆ *ਸੰਪਾਦਕੀ*	2
ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਗ-ਨਾਦ ਯੋਗ *ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੀਲਧਾਰੀ*	3
ਸਾਡੇ ਕੀਰਤਨੀਏ *ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਹੰਸ*	5
ਮੇਰੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਯਾਤਰਾ *ਟੀ. ਨਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ*	8
ਮੇਰੀ ਮਨਪਸੰਦ ਪੁਸਤਕ *ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਕੌਰ*	10
ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ... *ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ*	12
ਪੁਸਤਕ ਸਮੀਖਿਆ *ਗੁਰਜੰਤ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀ*	14
Music of Ragas... *Krishnaraj Iyenger*	16
Raga's In Rainbiow *Dr. Rajneet Kaur Walia*	18
ਸੁਰ ਲਿਪੀ *ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ*	22
ਸੁਰ ਲਿਪੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ *ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ*	23

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਧਾਨ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ' ਨੇ **ਸਿਰਜਣਾ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ ਅਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨਰਜ਼**, ਐਸ. ਸੀ. ਐਫ. 107, ਫੇਜ਼-7, ਮੁਹਾਲੀ ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ 422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।

COMPUTER TYPE SETTING
sohal specials
Designers & Printers
Phone: 0172 - 5091443

ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆ

ਸੁਹਿਰਦ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਭਾਈ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ

'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਪੋਥੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਇਸ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਬਦ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਆਪ ਇਹ ਪੋਥੀ ਖਰੀਦੀ। ਇਸ ਪੋਥੀ ਦੇ ਸੰਕਲਨ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਕ ਕਰਤਾ ਦੀ ਸੂਝ ਬਾਰੇ ਅਸ਼ ਅਸ਼ ਕਰਦਾ ਸਾਂ। ਇਸ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪ੍ਰਕਰਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਬਦ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਪੋਥੀ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਲਈ ਇਕ ਲਾਜ਼ਮੀ ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਨਿਮਰਤਾ ਦੀ ਹੱਦ, ਇਸ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ। ਫਿਰ ਅਚਾਨਕ ਇਕ ਦਿਨ ਇਸ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਭਾਈ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਧੰਨ ਧੰਨ ਕਰ ਉੱਠਿਆ।

1974 ਵਿਚ ਮੈਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਲੈਕਚਰਾਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਦਸੰਬਰ ਵਿਚ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਕੈਂਪ ਲਗਾਉਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੇਮਕੁੰਟ ਸਾਹਿਬ ਮਿਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਸਲਾਇਡਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਕਾਰਜ ਭਾਈ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਦੋਂ ਆਪ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ 21 ਸੈਕਟਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪ ਦੇ ਘਰ ਮਿਲਣ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬਸ ਫਿਰ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀਦਾਰੇ, ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਨੂਰ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿਚ ਅਪੱਣਤ, ਮਿਠਾਸ, ਲਗਨ, ਪਿਆਰ ਇਹਨਾਂ ਖੂਬੀਆਂ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਆਪ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੈਂਪ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਆਪ ਝਟ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਸਰਦੀ ਦਾ ਮੌਸਮ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪ ਨੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕਰਨੀ ਸੀ। ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਝਿਜਕ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਈ। ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਰਾਤ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਹੋਰ ਲੋਕ ਇਕੱਤਰ ਹੋਏ ਆਪ ਨੇ ਸਲਾਇਡਾਂ ਵਿਖਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਖੁਦ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਕੈਂਪ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦੀ ਵੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਹੋਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਨਵੀਨ ਤਰੀਕਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲਗਨ ਸੀ।

ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸ. ਜੈਤੇਗ ਸਿੰਘ ਅਨੰਤ ਹੋਰਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਭਾਈ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਹਨ। ਜੈ ਤੇਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਭਾਈ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਜਾਨਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਅਸੂਲਾਂ ਅਤੇ ਰਹਿਤ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਅਸੀਂ ਉਚੇਚ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਸਹਿਜ ਅੰਗ ਹਨ। ਆਪ ਸਕੱਤਰੇਤ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਆਪਣਾ ਭੋਜਨ, ਪਾਣੀ ਸਮੇਤ ਘਰੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਆਪ ਮੇਰੇ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਰੋਤ ਬਣ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਲਗਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਆਪ ਰਾਹੀਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਪੋਥੀ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਹੀ ਮਾਸਿਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ।

ਉਹ 3 ਜੁਲਾਈ, 2005 ਨੂੰ 92 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਭੋਗ ਕੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਤੇ ਸਮੂਹ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਅਰਪਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਗ-ਨਾਦ ਯੋਗ

ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੀਲਧਾਰੀ : 162 ਏ, ਗਰੇਨ ਮਾਰਕੀਟ, ਮਧਿਆ ਮਾਰਗ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਰਣ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਅਨਿਖੜਵਾ ਅੰਗ ਹੈ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਹੀ ਐਸੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਤਰੀਕੇ ਵੀ ਜੁੜਿਆਂ -ਗਾ ਕੇ ਜਾਂ ਸੁਣ ਕੇ- ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਆਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ਵਜੋਂ ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਜਾਂ ਆਨੰਦ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਗ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਹੀ ਅਵਤਰਿਤ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਗ ਜੁਗਤਿ ਨਾਲ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸਰਵੋਤਮ ਸੰਪਾਦਨਾ ਨਾਲ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਉਚਾਰਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਹਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਜਾਂ ਸੂਕਸ਼ਮ ਦੇਹ ਸਰੂਪ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬ੍ਰਹਮਵਾਦੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾਕਾਰ ਦੇ ਨਾਮ ਅਧੀਨ ਨਖੇੜ ਕੇ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਰਾਗ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਨਾਲ ਦਰਜ ਇਹ ਬਾਣੀ ਇਕੱਤੀ ਰਾਗਾਂ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਰਾਗਾਂ ਨਾਲ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਿਚੈ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇੰਨੇ ਹੀ ਉਪ ਰਾਗਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ, ਰਾਗਾਂ ਅਧੀਨ ਸਾਂਝ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਚਰਚਾ ਨਾਲ ਇਹ ਸਮਝ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਇਕ ਸਿੱਧੀ ਸੇਧ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ ਦੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ, ਭਗਤੀ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਸਖਿਆਤਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹਰੇਕ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਲਕਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਗ ਦਾ ਗਾਇਨ ਅਤੇ ਦਰਜ ਰਾਗ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਰਹੱਸਪੂਰਨ ਆਤਮਿਕਬੋਧ ਹਰੇਕ ਰਾਗ ਛੁਪਾ ਕੇ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੂਰੀ ਮਜਬੂਰੀ ਵਿਚ ਜਾਂ ਕਹਿ ਲਉ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਮਰਯਾਦਾ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਰਾਗ ਤੇ ਉਸਦੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹੀ ਹੋਰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਗ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਾਲੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਮਰਯਾਦਾ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਨ ਪਿਰ ਦਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਵਾਦ ਸਿੱਧਾ ਆਤਮਾ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਅਨੁਭਵ ਹੋਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਗ ਦੇ ਨਿਯਤ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਉਸ ਰਾਗ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਤੇ ਸਰਵਣ ਗਾਇਕ ਤੇ ਸ੍ਰੋਤਾ ਨੂੰ ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਦੀ ਅਨੁਭੂਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇਣ ਲਈ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਆਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਅਨੁਭਵ ਅਨੁਭੂਤੀ ਦੀ ਤੱਥ ਪੂਰਕ ਮੰਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਵਲੀ ਦੇਖਣ ਲਈ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੂੰ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਕੇ ਆਨੰਦ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਰੂਪ ਚਿਤਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਆਨੰਦ ਝਲਕ ਜਦੋਂ ਸਦੀਵੀ ਜਾਂ ਨਿਰਬਾਨ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਅਨਾਹਤ (ਆਹਤ ਜਾਂ ਰੁਕਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ-ਲਗਾਤਾਰੀ) ਕੀਰਤਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਿਨਾ ਸੰਘਾਤ-ਚੋਟ ਜਾਂ ਛੇੜੇ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵੀ ਅਨਾਹਤ ਕੀਰਤਨ ਜਾਂ ਸੀਮਾ ਰਹਿਤ ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਅਨਦ ਜਾਂ ਅਨਹਦ ਜਾਂ ਅਨਾਹਦ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕੇਵਲ ਆਤਮਾ ਦੀ ਆਨੰਦ ਅਨੁਭੂਤੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਸੰਬੰਧ ਦੇਹਾਤੀਤ ਸੂਕਸ਼ਮ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਤਾਂ ਸਥੂਲ ਸ਼ਰੀਰ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੋਤੇ ਵੀ ਸਥੂਲ ਸ਼ਰੀਰ ਵਾਲੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕੀਰਤਨੀਏ ਜਾਂ ਸ੍ਰੋਤੇ ਦੀ ਮਨ ਦੀ ਇਕਾਗ੍ਰਤਾ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਅਭਿਆਸ ਸ਼ੈਲੀ ਉਸਨੂੰ ਸਥੂਲ ਤੋਂ ਸੂਕਸ਼ਮ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਕਈ ਵਿਰਲੇ ਰਾਗੀ ਕੀਰਤਨੀਏ ਆਪਣੇ ਭਾਵ ਇਕਾਗਰਤਾ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਸੇ ਅਗੰਮੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ ਤੇ ਅਵਾਜ ਭੁੱਲ ਕੇ ਅਨਹਦ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਸ੍ਰੋਤੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਾਨਸਿਕ ਨਿਰਮਲਤਾ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਦੇ ਹੋਏ ਰਹੱਸਮਈ ਲੋਕ ਵਿਚ ਆਨੰਦ ਹਿਲੋਰ ਲੈਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਨਜਾਰੇ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਗੰਭੀਰ ਰਾਗਬੱਧ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਗਾਇਨ ਸ੍ਰਵਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੰਭੀਰ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਇਹ ਚੇਤਨਾ ਜਾਗ੍ਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਰਾਗਬੱਧ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਉਪਮਾ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਦਾ ਗੁਰੂ ਪਰੋਪਕਾਰ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ-ਸਰਵਣ

ਨਾਲ ਮਨ ਨੂੰ ਨਿਰਮਰਤਾ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਧੁੰਨਕਾਰ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਕੇ ਅਨਾਹਦ ਨਾਦ ਦੀ ਧੁੰਨਕਾਰ ਦਾ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਬੜੀ ਸੁਗਮਤਾ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਆਤਮਿਕ ਲਕਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਹਠਯੋਗੀ ਸ਼ਰੀਰ ਤੇ ਉਮਰਾਂ ਗਾਲ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਦਾ ਮੇਲ ਜਾਂ ਨਾਦ ਯੋਗ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਸੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਗਾਇਕ ਤੇ ਸ੍ਰੋਤੇ ਗੁਰਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਇਹ ਨਾਦ ਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਸੋਰਠ ਮਹਲਾ ੫ (੬੨੩-੨੪) ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਾਰਾ ਫਲਸਫਾ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੰਦਰਭ ਦੇਣਾ ਵੀ ਅਉਖਾ ਨਹੀਂ।

ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਚਰਨੀ ਲਾਇਆ,
ਹਰਿ ਸੰਗ ਸਹਾਈ ਪਾਇਆ॥
ਜਹ ਜਾਈਐ ਤਹਾ ਸੁਹੇਲੇ,
ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰਭਿ ਮੇਲੇ॥
ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਵਹੁ ਸਦਾ ਸੁਭਾਈ,
ਮਨ ਚਿੰਦੇ ਸਗਲ ਫਲ ਪਾਵਹੁ
ਜੀਅ ਕੈ ਸੰਗਿ ਸਹਾਈ॥ ਰਹਾਉ॥
ਨਾਰਾਇਣ ਪ੍ਰਾਣ ਅਧਾਰਾ,
ਹਮ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਰੇਨਾਰਾ॥
ਪਤਿਤ ਪੁਨੀਤ ਕਰਿ ਲੀਨੇ,
ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਹਰਿ ਜਸੁ ਦੀਨੇ॥੨॥
ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕਰਿ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਾ,
ਸਦ ਜੀਅ ਸੰਗਿ ਰਖਵਾਲਾ॥
ਹਰਿ ਦਿਨੁ ਰੈਨਿ ਕੀਰਤਨੁ ਗਾਈਐ,
ਬਹੁੜਿ ਨ ਜੋਨੀ ਪਾਈਐ॥੩॥
ਜਿਸੁ ਦੇਵੈ ਪੁਰਖੁ ਬਿਧਾਤਾ,
ਹਰਿ ਰਸੁ ਤਿਨ ਹੀ ਜਾਤਾ॥
ਜਮ ਕੰਕਰੁ ਨੇੜਿ ਨ ਆਇਆ,
ਸੁਖੁ ਨਾਨਕ ਸਰਣੀ ਆਇਆ॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਉਪਮਾ ਦੇ ਸਫਰ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਅੱਜ ਕੱਲ ਸੁਗਮ ਜਾਂ ਸਰਲ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਦਲੀਲਾਂ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹੋ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਲਈ ਇਹ ਕੀਰਤਨ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਅਖੇ ਗਉਣਾ ਸੌਖਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਅਖੇ ਸੁਣਨਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਅਖੇ ਲੋਕੀ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਆਦਿ। ਸ਼ਾਇਦ ਅਜਿਹੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਹੋਇਆ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਹੋਈ ਸੀ ਤਾਂ ਸੁਗਮ ਸੰਗੀਤ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਤੇ ਭੜਕਾਊ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਅਕਬਰ ਨੇ ਬਾਬਾ ਹਰੀਦਾਸ ਦਾ ਗਾਇਨ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਤਾਨਸੇਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੇਰੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਉਹ ਰਸ ਨਹੀਂ ਜੋ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਗਾਇਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਤਾਨਸੇਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਬਾਬਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਰਾਜੀ ਕਰਨ ਲਈ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੇਰਾ ਗਾਇਨ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੇ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵਾਹਵਾਹੀ ਲੈਣ ਲਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਤਾਂ ਕੀਰਤਨੀਏ ਨੂੰ ਸਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫੇਰ ਆਨੰਦ-ਅਨਦ ਦੀ ਝਲਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਥੂਲ ਦੇਹਾਂ ਨਾਲ ਸਥੂਲ ਦੇਹਾਂ ਲਈ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦਾ ਅਰਥ ਅਨਾਦਰ, ਅਪਮਾਨ ਤੇ ਮਨਮਤਿ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਸਰੋਤਾ ਕੰਨ ਰਸ ਲਈ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਅਨਜਾਣ ਹੈ। ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਤਿਸੰਗ ਜਾਂ ਸਤਿਸੰਗਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਦਾ ਹੀ ਨਾਮ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਕੀਰਤਨੀਏ

ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਹੰਸ : ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਮਸਤੂਆਣਾ ਸਾਹਿਬ

ਭਾਈ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਵਾਲੇ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿਘ 'ਜਵੱਦੀ' (ਲੁਧਿਆਣਾ) ਵਾਲੇ ਪੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਰਤਨੀਏ ਹਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਰੀਲਾ ਤੇ ਰਸਭਿੰਨਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸੰਗਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਮਧੁਰ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਕੈਸਟਾਂ ਬੜੇ ਹੀ ਪਿਆਰ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਸੁਣਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭਾਈ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ 25/4/1967 ਵਿਚ ਪਿਤਾ ਸ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਮਾਤਾ ਈਸ਼ਰ ਕੌਰ ਦੇ ਘਰ ਪਿੰਡ ਡਸਕਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਾਨਸਾ ਵਿਚ ਹੋਇਆ।

ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਲਗਨ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਲੱਗੀ, ਦਾਦਾ ਜੀ ਤੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਪਾਠ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਆਪ ਜੀ ਨੇ 13 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਲੈਣੀ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ।

ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾਤਾ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਆਪ ਮਾਨਸਾ ਅਤੇ ਬਠਿੰਡੇ ਵਿਖੇ ਵੀ ਚੰਗੇ ਉਸਤਾਦਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਤਬਲੇ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

1983 ਵਿਚ ਭਾਈ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪਿੰਡ ਕਾਂਝਲਾ ਜਿਲਾ ਸੰਗਰੂਰ ਵਿਖੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਤੇ ਰਾਗੀ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਮੇਲ ਮਹਾਨ ਸੰਗੀਤ ਉਸਤਾਦ ਰਾਗੀ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਗੰਗਾ ਨਗਰ' ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਰਾਗੀ ਜੀ ਗੁ. ਗੁਰਸਾਗਰ ਮਸਤੂਆਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਤੇ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਰਾਗੀ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੁਰੀਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਤੀ ਲਗਨ ਦੇਖ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਛੱਡ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਭਾਈ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਰਾਗੀ ਜੀ ਤੋਂ ਰਾਗ ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਤੇ ਵਧੀਆ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ।

ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਦਾਸ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਗਰੂਰ ਗੁ. ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰਾ ਵਿਖੇ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਰਾਗੀ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਉਹ ਭਾਈ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਦੋ-ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਤਬਲੇ ਤੇ ਰਿਆਜ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਦਾਸ ਨੂੰ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਹੋਰ ਉੱਚ ਤਾਲੀਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਈ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਥ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸੰਗੀਤ ਅਚਾਰੀਆ ਉਸਤਾਦ ਸੰਤ ਸਰਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਗੰਧਰਵ' (ਡੂਮੇਲੀ ਵਾਲਿਆਂ) ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਉਸਤਾਦ ਧਾਰਿਆ।

ਗੰਧਰਬ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਾਗ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਲਾ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਕੀਤਾ। ਮਹਾਨ ਗੁਣੀ ਜਨਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਉਚ ਤਾਲੀਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤੇ ਨਾਮਣਾ ਖੱਟਿਆ। 1986 ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸੁਤੰਤਰ ਜੱਥਾ ਬਣਾ ਕੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਜੱਥੇ ਸਮੇਤ ਮੁਜਫਰ ਨਗਰ ਫਿਰ ਸ੍ਰੀ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਕੀਰਤਨ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। 1987 ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਮੇਲ ਪੰਥ ਦੀ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਵੱਦੀ ਕਲਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਭਾਈ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਜਵੱਦੀ ਰਹਿਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਫਿਰ 1988 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1993 ਤੱਕ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਗੁ. ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਜਵੱਦੀਕਲਾਂ ਵਿਖੇ ਬਤੌਰ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਸੇਵਾ ਨਿਵਾਈ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਆਪ ਸੰਤ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਜਵੱਦੀ ਕਲਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ

ਹੋਏ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਮਹਾਨ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਉਸਤਾਦ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਭੰਵਰਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਸੂਖਮ ਕਲਾਵਾਂ ਦੀ ਸੂਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 1/5/1994 ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸ਼ੁਭ ਵਿਆਹ ਬੀਬੀ ਰਣਜੀਤ ਕੌਰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਨਿਵਾਸੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਹੁਣ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਦਕਾ ਤਿੰਨ ਬੱਚੇ ਸਪੁੱਤਰ ਕਾਕਾ ਅਕਾਲ ਰੂਪ ਸਿੰਘ, ਕਾਕਾ ਮਨਮਾਹੀ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬੇਟੀ ਜਸ ਸਿਮਰਨ ਕੌਰ ਹੈ।

ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਮਧੁਰ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਕੈਸਟ "ਗੁਰ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਪੂਜੀਐ" ਪੈਰੀਟੋਨ ਕੰਪਨੀ ਵਿਚ ਆਈ। ਹੁਣ ਤੱਕ 40-50 ਕੈਸਟਾਂ ਤੇ ਸੀਡੀਜ਼ ਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੰਪਨੀਆਂ ਵਿਚ ਆ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਬਹੁਤ ਪਾਪੁਲਰ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸੱਦੇ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਸਿੰਘਾਪੁਰ, ਮਲੇਸ਼ੀਆ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ, ਯੂ.ਕੇ. ਅਮਰੀਕਾ, ਕਨੇਡਾ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਾ ਆਏ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਜੱਥੇ ਵਿਚ ਭਾਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਿੰਘ ਸਹਾਇਕ ਤੇ ਭਾਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸੰਗਰੂਰ ਨੇ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 1995 ਤੋਂ 1999 ਤੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਭਾਈ ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ 'ਬਿੱਟੂ ਜੀ' ਨੇ ਤਬਲੇ ਤੇ ਸੰਗਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋਂ ਕੀਰਤਨ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਾ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ ਤੇ ਤਰੱਕੀਆਂ ਕਰਨ।

ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਆਜ਼ਿਜ' ਜਲੰਧਰ ਵਾਲੇ

ਕੀਰਤਨ ਇਕ ਬੰਦਗੀ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸੁਖੈਨ ਤੇ ਸੁਖਾਵਾਂ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਬਦ ਸਮੇਂ ਦੇ ਜਾਂ ਮੌਸਮੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗਾਇਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਕ ਪ੍ਰਕਰਣ ਲੈ ਕੇ ਢੁਕਵੇਂ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਸਹਿਤ 'ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ' ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਖੇਪ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਅਜੋਕੇ ਕਈ ਨਾਮਵਰ ਕੀਰਤਨੀਏ ਕੇਵਲ ਫੋਕੀ ਸ਼ੋਹਰਤ ਤੇ ਦੌਲਤ ਲਈ ਉਪਰੋਕਤ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਰਾਗਦਾਰੀ ਨੂੰ ਲਾਂਭੇ ਰੱਖ ਕੇ ਫਿਲਮੀ ਧੁਨਾਂ ਵੀ ਸ਼ਰੇਆਮ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਛੱਡ ਕੇ ਗੀਤ ਹੀ ਗਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ। ਜੋ ਕਿ ਅੱਛੇ ਰਾਗੀ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ। ਕੀਰਤਨ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕਿਰਤ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਕੀਰਤੀ ਵੀ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਬਾਰੇ ਇਹ ਅਨਮੋਲ ਵਿਚਾਰ ਹਨ-

ਪੰਥ ਦੇ ਮਹਾਨ ਕੀਰਤਨੀਏ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਜ਼ਿਜ ਜਲੰਧਰ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਰੀਲਾ ਤੇ ਰਸਭਿਨਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਮਾਤਾ ਹਰਬੰਸ ਕੌਰ ਤੇ ਪਿਤਾ ਸ. ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਪਿੰਡ ਤੁੜ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ 30 ਜੂਨ 1954 ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਘਰ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤਕ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਹੌਲ ਕਰਕੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਲਗਨ ਲੱਗੀ। ਰਾਗ ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਉਸਤਾਦ ਬੂਆ ਦਿੱਤਾ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਜੰਮੂ ਰੇਡੀਓ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਸਾਰੰਗੀ ਵਾਦਕ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਲਗਭਗ 3 ਸਾਲ ਆਪ ਨੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਉੱਚ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ।

1978 ਵਿਚ ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਆਜ਼ਿਜ ਹੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸੁਤੰਤਰ ਕੀਤਰਨੀ ਜੱਥਾ ਬਣਾ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਸੇਵਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਭਾਈ ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਸਹਾਇਕ ਤੌਰ ਤੇ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਤਬਲੇ ਤੇ ਸੰਗਤ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।

ਰੇਡੀਓ ਟੀ.ਵੀ. ਦੇ ਆਪ ਜੀ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਕਲਾਕਾਰ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਰੇਡੀਓ ਟੀ. ਵੀ. ਤੋਂ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 1978 ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁ. ਕਲਗੀਧਰ ਬੀ. ਸੀ. ਰੋਡ ਰਿਹਾੜੀ ਫਿਰ ਗੁ. ਸਾਹਿਬ ਰਜੌਰੀ ਗਾਰਡਨ ਦਿੱਲੀ, ਗੁ. ਕਲਗੀਧਰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਵੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਸੇਵਾ ਦੌਰਾਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੋਂ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਦਕਾ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਮਲੇਸ਼ੀਆ, ਸਿੰਘਾਪੁਰ, ਥਾਈਲੈਂਡ, ਕਨੇਡਾ, ਇੰਗਲੈਂਡ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ, ਅਮਰੀਕਾ ਆਦਿ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

'ਇੰਦਰ ਲੋਕ' ਕੈਸਟ ਕੰਪਨੀ ਵੱਲੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਮਧੁਰ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਖਾ, ਅਤੇ ਐੱਸ. ਐਮ. ਸੀ. ਕੰਪਨੀ ਵੱਲੋਂ "ਕਰਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਮੇਲਹੁ ਰਾਮ" ਕੈਸਟ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ।

ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖਣ ਤੇ ਪੜ੍ਹਣ ਦਾ ਸ਼ੌਂਕ ਹੈ। ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਦਕਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ 25 ਕੁ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। 850 ਦੇ ਕਰੀਬ ਸ਼ਬਦ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕੰਠ ਹਨ।

ਟਕਸਾਲੀ ਸੰਗੀਤ ਕੀਰਤਨਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਪ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਰਾਗੀ ਭਾਈ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ, ਪ੍ਰੋ. ਦਰਸਨ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਾਂਤ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹਨ।

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਨ ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਆਜ਼ਿਜ ਸਾਹਿਬ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ ਘਰ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਰਹਿਣ।

ਮੇਰੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਯਾਤਰਾ

ਟੀ. ਨਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ : ਕੇ ਜੀ/21, ਵਿਕਾਸ ਪੁਰੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ 110 018

1947 ਦੀ ਮੁਲਕ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਛੱਡ ਆਏ। ਪਰ ਉੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਯਾਦਾਂ, ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਦਿਨ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਸੱਜਣਾਂ-ਮਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਮਨ ਵਿਚ ਲੈ ਆਏ। ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਗਿਆ, ਆਪ ਦੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਸਦਾ ਮਨ ਵਿਚ ਸੁਲਗਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਉਥੋਂ ਦਾ ਘਰ, ਜਿੱਥੇ ਆਪਣਾ ਬਚਪਨ ਬੀਤਿਆ ਤੇ ਵੱਡੇ ਹੋਏ, ਉਥੋਂ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਮੁਹੱਲੇ ਤੇ ਮਿੱਤਰ ਯਾਰ, ਸਭ ਯਾਦਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ।

ਐਤਕੀਂ 58 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਮੇਰੇ ਲੜਕੇ ਮਨਧੀਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਉੱਦਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਵਾਰ ਸਾਨੂੰ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਜ਼ਰੂਰ ਲੈ ਕੇ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਾਡੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮਿੱਤਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਤੇ ਸਾਡੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਪੱਗ ਵਟ ਭਰਾ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਾਡਾ ਉੱਥੇ ਫੈਕਟਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸਾਂਝਾ ਸੀ। ਉਹ ਸੰਬੰਧ ਹੁਣ ਤੱਕ ਬੜਾ ਨਿੱਗਰ ਤੌਰ ਤੇ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਉੱਥੋਂ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਹਰਬੰਸ ਕੌਰ ਜੀ ਦਾ ਵੀਜ਼ਾ ਲਗਵਾਉਣ ਲਈ ਸਪਾਂਸਰ ਕੀਤਾ। ਸੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਸਦਕਾ ਸਾਨੂੰ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ, ਲਾਹੌਰ, ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਤੇ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਮਿਲ ਗਈ।

ਕਾਕਾ ਮਨਧੀਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਇਕ ਹਫਤੇ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਲੈ ਕੇ ਇੱਥੇ ਪੁੱਜਿਆ। ਇੱਥੋਂ ਅਸੀਂ 19 ਮਾਰਚ 2005 ਨੂੰ ਸ਼ਾਮੀਂ 7.30 ਵਜੇ ਦਿੱਲੀ ਏਅਰਪੋਰਟ ਤੇ ਪੁੱਜੇ। 50 ਮਿੰਟ ਦੀ ਫਲਾਈਟ ਸੀ। ਲਾਹੌਰ ਏਅਰਪੋਰਟ 'ਤੇ ਸਾਡੇ ਪਿਆਰੇ ਭਾਈ ਜ਼ੀਆ ਉਲ ਅਰਫਾਨੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਸਾਡਾ ਬੜਾ ਨਿੱਘਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਜੀ ਆਇਆ ਨੂੰ ਕਿਹਾ। ਕੁਝ ਟਾਇਮ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰਵਾਈ ਤੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਫਿਰ ਨਵੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਫੂਡ ਸਟਰੀਟ, ਪੁਰਾਣੀ ਗਵਾਲ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ। ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਰਾਤੀਂ 1 ਵਜੇ ਪੁੱਜੇ।

ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਬੜੀ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਇੰਤਜਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਚਾਚੀ ਜੀ ਨੇ ਪਿਆਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੁੜ ਉਹ ਹੀ ਵਾਤਾਵਰਨ 58 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਜੀਆ ਜੀ ਨੇ ਕਾਫੀ ਮਿੱਤਰਾਂ ਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਕਰਵਾਈਆਂ, ਜੋ ਟੂਟੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਵੇਲੇ ਛੱਡ ਕੇ ਆਏ ਸੀ ਉਹ ਜੀਆ ਭਾਈ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਥੇ ਸਭ ਨੇ ਬਹੁਤ ਨਿੱਘਾ ਪਿਆਰ ਦਿੱਤਾ। ਉੱਥੇ ਸਾਡੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਵੀ ਉਸ ਮਕਾਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋਈਏ ਤੇ ਉਹ ਕਿਰਾਏਦਾਰ। ਮਕਾਨ ਅਜੇ ਤੱਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਲੱਕੜ ਦੀਆਂ ਸ਼ਤੀਰੀਆਂ ਸਹਾਰੇ ਮਕਾਨ ਦੀ ਇੰਨੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਉਹ ਵੀ ਇੰਨੇ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ।

22 ਮਾਰਚ 2005 ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਜੀਆ ਉੱਲ ਭਾਈ ਦੀ ਇਕ ਪਾਰਟੀ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਹੋਟਲ ਵਿਚ ਕੀਤੀ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਮੁੱਖ ਅਤਿਥੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਅਖਬਾਰ ਵਾਲੇ ਵੀ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਾਰੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਸਹਿਤ ਛਾਪੀਆਂ। 23 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਜੀਆ ਭਾਈ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਲੈ ਗਏ। ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਠੰਡ ਪਈ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਭਰ ਆਇਆ। ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇਰੇ ਨਨਕਾਣੇ ਲਈ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਇੰਨੀ ਇੰਤਜਾਰ। ਮੇਹਰ ਕਰੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੜਾ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੋ ਨਕਸ਼ਾ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਸੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਬਦਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਲਕੜੀ ਦੇ ਦਰਵਾਜੇ ਰਾਹੀਂ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਿਲਡਿੰਗ ਸੀ। ਹੁਣ ਤੇ ਬਾਹਰ ਸਭ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਹਨ। ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਲੋਹੇ ਦਾ ਗੇਟ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਬਾਹਰ ਬੜਾ ਸੋਹਣਾ ਲਾੱਨ ਹੈ। ਬੜੇ ਸੁੰਦਰ ਬੂਟੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰੋਂ ਸੁੰਦਰ ਹੈ ਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਵੀ ਚੰਗੀ ਹੈ।

ਸੇਵਾਦਾਰ ਦੱਸਦੇ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ 60 ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰ ਇੱਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਅਸੀਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਇੱਥੋਂ ਵੰਡ ਵੇਲੇ ਗਏ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਕੁਝ ਕੁ ਪਰਿਵਾਰ ਸ਼ੇਖ਼ੂਪੁਰਾ ਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਤੋਂ ਆਏ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਕੁਝ ਤਾਂ ਠੇਕੇਦਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ ਤੇ ਕੁਝ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹੱਥ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸਰਦਾਰ ਹਨ ਤੇ ਕੁਝ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭੀ ਹਨ।

ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸਾਨੂੰ ਐਮਨਾਬਾਦ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰੋੜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬਾਹਰ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਉਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਹੀ ਹੈ। ਅੰਦਰੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਿਲਡਿੰਗ ਤਬਦੀਲ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਵੀ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਹਨ। ਐਮਨਾਬਾਦ ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਬੜਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ ਤੇ ਜੀਆ ਭਾਈ ਦੱਸਦੇ ਸੀ ਕਿ ਅਜੇ ਵੀ ਇੱਥੇ ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਬੜੀ ਧੂਮਧਾਮ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਆਪਣਾ ਮਕਾਨ ਵੇਖਣ ਗਏ। ਉੱਥੇ ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸੱਜਣ ਮਿਲੇ। ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਜੱਫਾ ਮਾਰ ਕਿ ਮਿਲੇ ਤੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਰਹਾਇਸ਼ ਕਿੱਥੇ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਮਕਾਨ ਦੇ ਥੱਲੇ ਹੀ ਖੜਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਸ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਵਾਹ ਤਾਂ ਆਪ ਸ. ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲੜਕੇ ਹੋ। ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਬੜਾ ਦੁੱਖ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਲੜਕੀ ਹਰਸ਼ਰਨ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ? ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਸੱਜਣ ਮੇਰੇ ਹਾਣ ਦੇ ਹਨ। ਬੱਸ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੋਈ ਪੁਰਾਣਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ ਉਸ ਵਕਤ ਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ। ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਭੀੜ ਲੱਗ ਗਈ। ਸਾਰੇ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਰਹੇ।

ਸਾਡੇ ਚਾਚਾ ਜੀ ਅਬਦੁਲ ਵਾਹਿਦ ਰਾਸਿਖ ਅਰਫਾਨੀ ਦਾ ਕਾਫੀ ਵੱਡਾ ਪਰਿਵਾਰ ਹੈ। ਮਿਲਣ ਲਈ ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਖਾਹਿਸ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਈਏ ਤੇ ਖਾਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਖਾਈਏ। ਤਾਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲ ਲੈਣ। ਉਹ ਮਨਧੀਰ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਜੋ ਰਿਸ਼ਤਾ ਅਗਲੀ ਜਨਰੇਸ਼ਨ ਵਿਚ ਚਲਦਾ ਰਹੇ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਵਕਤ ਦੀ ਤੰਗੀ ਸੀ। ਦਿਲ ਤਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੋਰ ਰਹਿੰਦੇ। ਪਰ ਮਨਧੀਰ ਨੇ ਵਾਪਿਸ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਇਕ ਮੁਖੀਆ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਆਪਣੇ ਸਭ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣੇ ਤੇ ਬੁਲਾਇਆ, ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰਵਾਈ। ਕੋਈ 250 ਦੇ ਕਰੀਬ ਇਕੱਠ ਸੀ। ਸਭ ਨੇ ਬੜਾ ਨਿੱਘਾ ਪਿਆਰ ਦਿੱਤਾ।

ਉੱਥੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਬਜ਼ਾਰ ਹੈ ਜੋ ਹੁਣ ਉਰਦੂ ਬਜ਼ਾਰ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਕੁਝ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇਖਣ ਲਈ ਗਏ। ਉੱਥੇ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਮੁਨਸ਼ੀ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ, ਕਿਸ਼ਨ ਚੰਦ੍ਰ, ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਪੀਆਂ ਹੋਈਆ ਵਿਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਜਿਸ ਰਸਤੇ ਤੇ ਗਏ। ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਗਏ, ਇੰਨਾ ਪਿਆਰ ਮਿਲਿਆ ਕਿ ਦੱਸ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਸਿਰ ’ਤੇ ਪਗੜੀ ਦੇਖ ਕੇ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਲੋਕ ਮਿਲਣ ਆ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਝੱਟ ਹੀ ਠੰਢਾ ਪਿਲਾਣ ਦੀ ਜਿੱਦ ਕਰਦੇ।

24 ਮਾਰਚ 2005 ਨੂੰ ਵਾਪਸੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਵੀ ਸੁੰਦਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਲਾਹੌਰ ਤਾਂ ਰੋਜ ਹੀ ਯਾਤਰੀ ਪੁੱਜਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਲਈ ਵੀਜ਼ਾ ਦੀ ਕੋਈ ਕਠਨਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਸਾਡੇ ਹੀ ਦਿੱਕਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਵੇਖੋ ਹੁਣ ਦੋਵਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਸੁਧਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ’ਤੇ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਆਵਾਜਾਈ ਲਈ ਕਾਫੀ ਸਹੂਲਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਇੱਛਾ ਮਨ ਦੀ ਰਹਿ ਗਈ। ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਕਿ ਬਾਬਾ ਮਿਹਰ ਕਰਨੀ ਤੇ ਜਲਦੀ ਫਿਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਉਣੇ।

ਮੇਰੀ ਮਨਪਸੰਦ ਪੁਸਤਕ : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਦਾ ਸੰਕਲਪ

ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਕੌਰ : ਪਤ੍ਰਿਕਾ 'ਸਿੱਖ ਸ਼ਹਾਦਤ' 'ਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ

ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਹੈ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਮਾਇਆ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਆਖਿਆ, ਮਾਇਆ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਪੱਖ, ਮਾਇਆ ਸੰਕਲਪ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਇ ਹਨ; ਜਦਕਿ ਦੂਜੇ ਅੰਤ੍ਰਿਕਾ ਵਾਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਸਾਹਿਤ ਕੋਸ਼, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸੰਦਰਭ ਕੋਸ਼, ਇਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ਼ ਰਿਲੀਜ਼ਨ ਐਂਡ ਐਥਿਕਸ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਿਖੀ 'ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਦਾ ਸੰਕਲਪ' ਮੇਰੀ ਮਨਪਸੰਦ ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਰਤਨੀਏ ਵੀ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ, ਧਰਮ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਐਮ. ਏ. ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ 'ਗੁਰੂ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ' ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਪੀ. ਐਚ. ਡੀ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਆਪ ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਵਿਚ ਡਿਪਟੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ (ਅਕਾਦਮਿਕ) ਦੇ ਅਹੁੱਦੇ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹਨ। ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੰਜ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜੋ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਕੁਝ ਇਕ ਅਨੁਵਾਦਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਪ ਇਕ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਦਾ ਪਿਛਲੇ 13 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਸੰਪਾਦਨ ਵੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ (1988) ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਨਾਟਕ ਅਕਾਦਮੀ ਦਿੱਲੀ (2003) ਦੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪੁਰਸਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਵੱਲੋਂ ਕਰੀਬ ਦਰਜਨ ਕੁ ਹੋਰ ਮਾਨ-ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਹੈ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਮਾਇਆ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਆਖਿਆ, ਮਾਇਆ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਪੱਖ, ਮਾਇਆ ਸੰਕਲਪ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਇ ਹਨ; ਜਦਕਿ ਦੂਜੇ ਅੰਤ੍ਰਿਕਾ ਵਾਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਸਾਹਿਤ ਕੋਸ਼, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸੰਦਰਭ ਕੋਸ਼, ਇਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ਼ ਰਿਲੀਜ਼ਨ ਐਂਡ ਐਥਿਕਸ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਸੱਪਣੀ, ਭੈੜੀ ਸੱਸ, ਚੇਲੀ, ਕੰਚਨ ਨਾਰੀ ਆਦਿ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੋਰ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ। 'ਮਾਇਆ' ਸ਼ਬਦ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਤੋਂ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਅਨੇਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਬੜੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਉਂ ਮਾਇਆ ਦੀ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਸੰਕਲਪ ਤੱਕ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਮਾਇਆ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਲੱਖਣ ਹੈ।

ਮਾਇਆ ਦੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਰੰਪਰਾ ਬਾਰੇ ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪੂਰੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਕੇ ਮੌਲਿਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤ ਕੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਉਹ ਹਕੀਕਤ ਹੈ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਸਲੀਅਤ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਮਾਇਆ ਅਸਲੀਅਤ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਵੀ ਹੈ। ਅਸਲੀਅਤ ਬ੍ਰਹਮ/ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਮਾਇਆ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਉਸਰਦਾ ਹੈ। ਵੇਦਾਂ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਵੇਦਾਂ

ਵਿਚ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਸਲੋਕ ਵੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਯਥਾਰਥ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਜਨਮ ਵੀ ਸਥਾਰਥ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਵੇਦਾਂ ਵਾਂਗ ਅਨਾਦਿ ਅਤੇ ਸੈਭੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਸਗੋਂ ਇਸਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਦੁਆਰਾ ਰਚੀ ਹੋਈ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਮਾਇਆ' ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ, ਸਗੋਂ ਇਸਦੇ ਕਾਲਿਕ ਅਤੇ ਸੀਮਤ ਰੂਪ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਸਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਸੱਚ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਮਾਇਆ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਾਇਆ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾਂ (ਰਜੋ, ਤਮੋ, ਸਤੋ) ਵਾਲੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਦੂਜੇ ਦਰਸ਼ਨ ਜੀਵ ਨੂੰ ਦਿਮਾਗੀ ਉਲਝਣਾਂ ਵਿਚ ਉਲਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠਾਂ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਮਾਇਕ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਵੱਲ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਗੁਣਾਂ, ਪੱਖਾਂ ਤੇ ਬੰਧਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਹਨੇਰੇ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਕੇ ਸੱਚ ਦੇ ਨੂਰ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਆਮ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕੇ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਨਿੱਜ ਨਾਲ ਸੀਮਤ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਸਿਰਫ ਨਿੱਜੀ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨਾ ਹੀ 'ਮਾਇਆ' ਹੈ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਸੀਮਤ ਨਿੱਜੀ ਘੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸਮੂਹ ਨਾਲ ਜਾ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਸਮੂਹ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਮਨੁੱਖ ਬੁਰਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੁੰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜੋ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਭ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਵ ਸਮਾਜ ਉਸਾਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਓਹਲੇ 'ਚ ਮਨੁੱਖ ਮਾਇਆ ਦੇ ਸੀਮਤ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਅਨੰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਸਕੇ।

ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲੋਂ ਲਿਵ ਟੁਟਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਦਵੈਤ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਉਹ ਭਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਉਹ ਇੰਨਾ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਜੋਗਾ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਵਾਸਤੇ ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦਾ ਲਾਲਚ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਅੰਦਰੋਂ 'ਸੁਆਰਥ' ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਪਰਸੁਆਰਥ' ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਸਬੰਧੀ ਮਿਲਦੀਆਂ 782 ਤੁਕਾਂ ਵੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਹੋਰਨਾਂ ਕੋਸ਼ਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ 'ਸਾਹਿਤ ਕੋਸ਼', 'ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸੰਦਰਭ ਕੋਸ਼', 'ਇਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ਼ ਸਿੱਖਇਜ਼ਮ' (ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ) ਅਤੇ ਇਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ਼ ਰਿਲੀਜਨ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ 'ਮਾਇਆ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੂੰ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਉਂ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਇਕ ਗੰਭੀਰ ਵਿਸ਼ੇ ਵੱਲ ਸਾਡਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ 'ਮਾਇਆ' ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਕੀਮਤ 150/- ਰੁਪਏ ਅਤੇ ਪੰਨੇ 162 ਹਨ।

ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਹੀਂ ਸਥਾਪਤ ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ

ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ 'ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼', ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ, ਲੁਧਿਆਣਾ

ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਬਾਨੀ, ਸੱਚਖੰਡ ਵਾਸੀ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਵੱਦੀ ਦਾ ਜਨਮ ਜਮੀਅਤਗੜ੍ਹ ਭੱਲੇ ਵਿਖੇ ਬਾਪੂ ਸ. ਨਗੀਨਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਧੰਨ ਕੌਰ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਪ੍ਰਭੂ ਪਿਆਰ, ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਅਟੁੱਟ ਪਿਆਰ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਲੋਰੀਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਅਧਿਆਤਮਕ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਮੋਹਰ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾੜਾ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਲਗਵਾ ਕੇ 'ਆਪ ਜਪਹੁ ਅਵਰਾ ਨਾਮੁ ਜਪਾਵਹੁ' ਦੇ ਮਹਾਂਵਾਕ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਸਾ ਘੁਗ ਵਸਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨ ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪਿੰਡ ਜਵੱਦੀ ਵਿਖੇ ਆ ਕੇ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਹਿੱਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਦੀ ਜਵੱਦੀ ਕਲਾਂ ਵਿਖੇ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜਿੱਥੇ ਆਪ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਗੁਰਪੁਰੀ ਸਿਧਾਰਨ ਤੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁਖੀ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ, ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਸੰਗੀਤ ਅਕਾਦਮੀ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਭਾਈ ਸੁਖਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਰੰਤਰ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਅਧੀਨ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ

* ਵਿਸਮਾਦੁ ਨਾਦ
* ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਸਿਖਿਇਜ਼ਮ
* ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਸੰਗੀਤ ਅਕੈਡਮੀ (ਰਜਿ.)
* ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ
* ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਕੈਡਮੀ ਟੋਰਾਂਟੋ (ਕਨੇਡਾ)
* ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨਿੱਜ ਥਾਉਂ ਭਵਨ
* ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਟਰੱਸਟ
* ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਰ ਦਬੜੀਖਾਨਾ, ਜੈਤੋ, ਫਰੀਦਕੋਟ
* ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਬਾ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੈਬੋਵਾਲ ਖੁਰਦ, ਲੁਧਿਆਣਾ
* ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਗੜ੍ਹ ਪਿੰਡ ਗਦਾਪੁਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ

ਜਵੱਦੀ ਟਕਸ਼ਾਲ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰੰਤਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਕਾਰਜ

* ਸਾਲਾਨਾ ਅਦੁੱਤੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ
* ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ
* ਸ਼ਬਦ ਯਾਤਰਾ (ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ)
* ਸਿਮਰਨ ਕੈਂਪ
* ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸੰਥਿਆ। ਸ਼ੁੱਧ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਪਾਠੀ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਦੇ ਕਥਾ ਵਾਚਕ ਤਿਆਰ ਕਰਨੇ
* ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਵਿਚ ਦਰਜ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ। ਪੰਜਾਬ ਘਰਾਣਾ ਤਬਲੇ ਦੀ ਅਤੇ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਦੇ ਉਸਤਾਦਾਂ ਤੋਂ ਸਿਖਲਾਈ
* ਡਿਪਲੋਮਾ ਇਨ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ
* ਗੁਰਮਤਿ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ
* ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ (ਕਾਰਜਸ਼ਾਲਾਵਾਂ) ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਨਾ

ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰੀ ਸਿਧਾਰਨ ਉਪਰੰਤ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਕੀਤੇ ਕਾਰਜ:

* ਅਦੁੱਤੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ 2002, 2003, 2004
* 50×100 ਵਰਗ ਫੁੱਟ ਲੰਗਰ ਹਾਲ ਦੀ ਬੇਸਮੈਂਟ ਦਾ ਲੈਂਟਰ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ
* 60×130 ਵਰਗ ਫੁੱਟ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਹਾਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ

ਕੈਸਟਾਂ/ਵੀ.ਸੀ.ਡੀ ਅਤੇ ਡੀ.ਵੀ.ਡੀ.

* ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ (ਭਾਈ ਦਿਲਬਾਗ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ

ਗੁਲਬਾਗ ਸਿੰਘ)

* ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ਨੌਵਾਂ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਕਥਾ
* ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ
* ਵਡਾ ਤੇਰਾ ਦਰਬਾਰ (ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ)

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ

* ਰਾਗ ਸਰੂਪ ਨਿਰਣੇ : ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ
* ਗਉੜੀ ਰਾਗ ਸੁਲੱਖਣੀ
* ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਗ੍ਰੰਥ-ਭਾਗ ਦੂਜਾ (ਸੰਪ. ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸੁਖਵੰਤ ਸਿੰਘ)
* ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ
* ਮਰਿਯਾਦਾ ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਜੀਵਨੀ) ਪ੍ਰਿੰ. ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੋਚ
* ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਰਹੱਸ (ਡਾ. ਐਸ. ਐਸ. ਨਰੂਲਾ)
* ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ (ਡਾ. ਮੇਜਰ ਸਿੰਘ)
* ਸ੍ਵੈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਪ੍ਰਵਚਨ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ)

ਮਿੱਥੇ ਗਏ ਟੀਚੇ:

* ਦਸ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਦਰਬਾਰ ਹਾਲ (100×135 ਵਰਗ ਫੁੱਟ) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ
* ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਹਸਪਤਾਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ
* ਲੰਗਰ ਹਾਲ (100×50 ਵਰਗ ਫੁੱਟ) ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਨਾ
* ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਨਾ
* ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਸੰਗੀਤ ਅਕੈਡਮੀ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਬਿਲਡਿੰਗ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਕਮਰਿਆਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਨੀ

ਪੁਸਤਕ ਸਮੀਖਿਆ

ਗੁਰਜੰਤ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀ : ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਕਲੋਨੀ, ਨਾਨਕਿਆਣਾ ਰੋਡ, ਸੰਗਰੂਰ

ਪੁਸਤਕ: ਜੀਵਨ ਸਰਲ ਕੀਰਤਨ ਸਿੱਖਿਆ — **ਲੇਖਕ:** ਭਾਈ ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ 'ਦੀਵਾਨਾ'

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ: ਭਾਈ ਚਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ — **ਕੀਮਤ:** 70 ਰੁਪਏ **ਪੰਨੇ:** 87

ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪਰਸਾਰ ਦਾ ਸਦਕਾ ਜਿੱਥੇ ਅੱਜ ਸਮਾਜ ਦਾ ਹਰੇਕ ਵਰਗ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਕਥਾ ਨਾਲ ਵਾਕਿਫ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਿੰਡਾਂ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੇ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਅਤੇ ਕੈਸਟਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਆਨੰਦ ਆਪਣੇ ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਹੀ ਮਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ, ਤਾਂਘ ਪੈਦਾ ਹੋਣੀ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ਜੋ ਲਗਨ ਨਾਲ ਨਿਰੰਤਰ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਲਈ ਕਾਬਲ ਉਸਤਾਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨੀ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। ਅੱਜ ਦਾ ਯੁਗ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੁਗ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਠਿਨ ਕੰਮ ਸੌਖੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਸੌਖ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਵੀ ਆਈ। ਕਾਬਲ ਉਸਤਾਦ ਕੋਲੋਂ ਸਾਲਾਂ ਬੱਧੀ ਸੀਨਾ-ਬ-ਸੀਨਾ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਥੋੜਾ ਸਮਾਂ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਸਿੱਖ ਕੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਮੱਦਦ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਾਬਲ ਉਸਤਾਦਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਟੀਚਰ ਦੀ ਕਮੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪੂਰੀ ਕਰ ਸਕੀਆਂ ਪਰ ਅਗਵਾਈ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੱਜ ਘਰ ਬੈਠ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਛਪ ਕੇ ਵਿਕਰੀ ਲਈ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨੀਏ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਵੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਧੀਆ ਸਿਖਾ ਵੀ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਵਧੀਆ ਸਿਖਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵਧੀਆ ਕੀਰਤਨ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਤੇ ਸਿਖਾਉਣਾ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ। ਨੋਟੇਸ਼ਨ ਲਿਖਣ ਦਾ ਇਕ ਰੂਲ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਾਲ, ਮਾਤਰਾ, ਤਾਲੀ, ਖਾਲੀ, ਸੁਰ, ਸ਼ੁੱਧ, ਕੋਮਲ, ਤੀਵਰ ਅਤੇ ਸਪਤਕ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹਨ ਜਿਨਾਂ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸ ਸਪਤਕ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਸੁਰ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸ ਤਾਲ ਵਿਚ ਹੈ।

ਭਾਈ ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ ਜੋ ਕਿ ਵਧੀਆ ਕੀਰਤਨੀਏ ਹਨ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕੀਰਤਨੀਏ ਹਨ। ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਲਿਖਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਗੁਰਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁ. ਮਾਤਾ ਕੌਲਾਂ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਭਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਨਕਸਰ ਕਲੇਰਾਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸ. ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਹਿਤਾ ਮੈਂਬਰ ਐਸ. ਜੀ. ਪੀ. ਸੀ. ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕਿਤਾਬ ਵਾਚਣ ਤੇ ਜੋ ਗੱਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਉਹ ਇਹ ਕਿ 'ਦੀਵਾਨਾ' ਜੀ ਸਟੇਜ ਦੇ ਧਨੀ ਹਨ। ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਮਕਸਦ ਹੈ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸੇਧ ਮਿਲੇ। ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਦੋ ਅੰਗ ਸੁਰ ਅਤੇ ਤਾਲ ਹਨ। ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਥੋੜਾ ਬੇਸੁਰਾ ਤਾਂ ਚੱਲ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਬੇ ਤਾਲਾ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ।

ਕਿਤਾਬ ਵਿਚਲੀਆਂ ਗੀਤਾਂ-ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਭਾਈ ਦੀਵਾਨਾ ਜੀ ਸਟੇਜ ਤੇ ਲੈ ਵਿਚ ਗਾਉਂਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਪਰ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਤਾਲ ਦੇ ਭਾਗ ਅਤੇ ਮਾਤਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਤਾਲੀ ਖਾਲੀ ਵਿਖਾ ਕੇ ਫਿਰ ਪਹਿਲੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਸੁਰ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਸੁਰ ਦੇ ਹੇਠ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਪੰਗਤੀ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਬੰਦਿਸ਼ ਲਿਖਣ ਦਾ ਇਹ ਸਰਵ ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਦੀਵਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ, ਹੇਠਾਂ ਸੁਰ ਦੂਸਰੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹਨ ਜੋ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਦੁਆਰਾ ਕੀਰਤਨ ਸਿੱਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਕੀਰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਹਰਮੋਨੀਅਮ/ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਲੰਕਾਰ ਅਤੇ ਦਸ ਥਾਟਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਰਜ ਹੈ। ਪੰਨਾ 36 ਉੱਪਰ ਪਹਿਲੀ ਨੋਟੇਸਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਧੁਨੀ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ) (ਧ ਰੇ ਗੁ ਰੇ ਸ ਮ ਗੁ ਰੇ ਸ) ਨੌਂ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ 5, 4, 4 ਮਾਤਰਾ ਵੰਡ ਹੈ ਕੀ ਤਾਲ ਹੈ? ਏਸੇ ਤਰਾਂ ਧਾਰਨਾ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ 5 ਮਾਤਰਾਂ ਵਿਚ ਆਪੇ ਗੁਰ ਚੇਲਾ 6 ਮਾਤਰਾਂ

ਵਿਚ ਏਸੇ ਤਰਾਂ ਅੰਤਰਾ। 'ਕਾਰਜ ਸਤਿਗੁਰ ਆਪ ਸਵਾਰਿਆ' ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕਹਿਰਵੇ ਦੀ ਗੀਤ ਹੈ ਪਰ 7 ਮਾਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸਥਾਈ ਅਤੇ ਅੰਤਰਾ ਵੀ 7 ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ। ਰਾਗ ਬਿਲਾਵਲ ਤਾਲ ਕਹਿਰਵਾ 'ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' 15-15 ਮਾਤਰਾਂ ਸਥਾਈ ਅੰਤਰਾ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਵਿਵਰਨ ਵਿਚ ਆਰੋਹ-ਅਵਰੋਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪਕੜ ਜਾਂ ਮੁਖ ਸੁਰਾਂ ਨਾਲ ਰਾਗ ਦਾ ਸਰੂਪ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਤੀਨ ਤਾਲ ਵਿਚਲੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਜੋ ਕਿ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਅਤੇ ਟਕਸਾਲੀ ਹਨ ਪਰ ਲਿਪੀਬੱਧ ਸਹੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਧੂਰੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਇਹ ਲਿਪੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਗੀਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹਨ। ਪਰ ਲਿਪੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣ ਢੰਗ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। ਜੇਕਰ 'ਦੀਵਾਨਾ' ਸਾਹਿਬ ਕਿਤਾਬ ਛਪਵਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਨੂੰ ਖਰੜਾ ਵਿਖਾ ਲੈਂਦੇ ਉਹ ਸੁਧਾਈ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਕੀਤੀ ਸਾਰੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਲਾਭ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਵੇਲੇ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰ ਲਿਪੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਪੁਰਾਤਨ ਗੀਤਾਂ ਹਨ। ਟਕਸਾਲੀ ਰਾਗੀ ਆਮ ਗਾਉਂਦੇ ਸਨ ਜਿਨਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਗਾਈ ਗੀਤ ਜੋ ਮਾਂਗਹਿ ਠਾਕੁਰ ਆਪਨੇ ਤੇ ਅਤੇ ਮਿਲ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮਾ ਜੀਓ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਲਾਵਾਂ ਦੀ ਸੁਰ ਲਿਪੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਜਿਨਾਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹੈ। ਅਗਲਾ ਆਡੀਸ਼ਨ ਛਾਪਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਰੁਟੀਆਂ ਦੂਰ ਕਰ ਲੈਣੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਨਵੇਂ ਸਿਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ।

Music of Ragas as Expression of Mysticism and Devotion

Krishnaraj Iyengar: Courtesy 'Times of India'

I was listening to Ustad Amir Khan rendering the Persian composition in raga Ram Kalyan. With their subtle mystical charm, the swaras or notes seemed to take over my senses. Turning to deep introspection, I let myself explore the eternal realm of the soul.

The mysticism of ragas often finds avenues of expression when rendered by sensitive musicians. The Meerukhand style pioneered by the legendary Abdul Wahid Khan highlights every nuance of a raga to its absolute depth, arousing the Omkar Dhwani or primal sound, connecting the listener with the eternal being.

Rajab Ali Khan of the Qawwal Bachche tradition laid great emphasis on the theory of Omakaar in raga music saying that it is the complete swara representing the absolute being, the Almighty Creator. He even included the recitation of Om as a part of daily riyaz or practice for his students.

The effect-cognition in a raga experience itself is on a mystic plane. So it provides a vast canvas for expression. This is brought out by Sufi Awlia and Bhakti saints in their qawwali, bhajans, sama'a and tarana sung with Persio-Arabic verses and abbreviations based on themes like intense love or ishq, for the beloved One. These are composed in various ragas suited to the states of mystic existence or haal finally generating divine ecstasy known as wajd in Arabic or param sukha to the yogis. Bade Ghulam Ali Khan's bhajan "Hariom tatsat" and his rendering of Kedar are classic examples.

When I heard an archival recording of Guru Baba Alauddin Khan playing Basant I remained awake all night, mesmersed. Baba's intense passion for music set ablaze the notes of the raga he played. Ustad Vilayat Khan once explained to me the hidden myctic principle of the third eye of Shiva in raga Bhairav. The rendering opens with the ascent from Shadj to Komal rishab- the first note raised to the second flat- also depicting the rising sun. To imbibe the correct essence of Bhairav according to Khansaheb, one must meditate on the chakra between the eyes until the raga totally envelops you in its mystic fold.

Flautist Pannalal Ghosh's soul-stirring Yaman or Aman Ali Khan's "kaise samjau" in Patdeepki beckons one to a cosmic eternity where we really belong...to a kingdom beyond time and space. A raga is that which colours the mind- such a description recorded in Sanskrit further explains the fact that music is the language of the soul and is possibly the highest form of exhilaration.

The old masters believed that ragas nave lived through several aras, have been performed by legends, sages and musician-monarchs, and hence rendering a raga is an honour bestowed upon the artist. Bade Ghulam Ali Khan called the ideal musician "swar ka poojari" or devotee of musical notes.

Abdul Karim Khansaheb of the Kirana school reportedly sang a thumri which made listeners literally weep. The famous jogiya rendition, "piya ke milan ki aas", from a soul burning with the desire to unite with the Divine Beloved sums up the intimate equation between music and spirituality.

RAGA'S IN RAINBIOW

Dr. Rajneet Kaur Walia: 2039, UE, Phase II, Dugri, Ludhiana

Art has always been considered a path of realization of ultimate reality. It is spiritual in its outlook idealistic in expression and subline in interpretation. It is not a matter of mere sensuous enjoyment, nor a luxury to be enjoyed. It has a deeper base and more exalted aim. It was considered to be as vital for human progress as devotion or knowledge or love. All the existing arts have a similarity with each other. This similarity is that they provide the same joy to the individuals. And a person may find greater pleasure in one art than the other. But it is due to his individual view-point, his personality and interest in that art. When a relationship is developed between any two arts not because of superficial similarity but because of some fundamental kinship between them. Then one art becomes the ornament of the other and contributes the enhancement of its beauty, which also help in the development of both the arts.

Music is oldest of all the arts. It is one of the precious gifts given by the supreme power to the humanity. It can portray for us the tunes of religious worship and battle-field, the delicacy of the flowers, the undulating motions of the waves and sweet serenity of the moon light. In fact, it is finest of all the fine arts and the greatest good that man know.Music and painting are intrinsically related to each other and have a fundamental relationship. Painting is music in colours with the only difference in the medium of expression. Music expresses the scenic through sound and rhythm, painting has got colour as its medium. The idea of depicting music with the help of painting is unique in Indian art. Ragas are believed to represent particular mood, association and atmosphere of human mind or of nature. Ragas call up to invoke a distinctive Kind of feeling answering to the state of mind. Ragas have therefore, the power of producing certain mental effects and each is supposed to have emotional value which may be called the ethos of Ragas. Ragas may be said to stand for the language of the storm of passion, or the thrill of the expectation under the gathroes of love longing, the songs of separation or the joy of union.

As a concept, raga lends credibility to the translation of sound into image. Derived from the Sanskrit root 'Ranja' to colour the word Raga literally means 'colouring' or influence the mind with definite emotion response to inflame it with certain passion.A Raga is continuous melody having a definite scale of swaras and appropriate shruties in agreeable tempos and sequence by which it can be identified in the presence of the basic note 'Shadja'.In ancient times music was regarded not a source of entertainment but a pious medium to attain salvation. The ancient seers saw in their ecstatic vision the divine forms of

ragas while offering prayers and paying homages.

They realized the ragas as both objective and subjective. They had a visual image in their minds of deities of that particular raga according to the combination of its mode and time of its singing. So the musicians and musicologist of that age gave these visual pictures from in their mind in lettered shape which they call it 'Raga Dhyan'. In spiritualizes both matter and mind. Every raga is supposed to have a physical form which a particular emotion is born. Which is in reality, mental vision of the image visualization of Raga and is either in the form of a poem or a musicians imagination transformed into a pictorial form. This is to show that Raga has its body, soul and aesthetic emotlons created by particular combinations of musical sounds in order to portray emotional values through visual illustrations of it.

The exact time when the conception of graphic representations of the musical modes or Ragas themes came into being, the idea was unknown to the poets and the painter of 15th century and before. It was the common practice that the painter capied and translated the ideas of the poets which were no other than the seers of the ragas and sahitya of music. The inspired poets of the 16th and 17th century composed contemplative dhyanas of the notes and the ragas and the artists drew their colourful visual pictures. The intuitive philosopher poets and the seers of music furnished the intellectual and aesthetic materials of the conceptions of the pictures and stone figures and set down the rules with in the artist were free to express them.

It is probable that the Ragni paintings first came into being some time 16th century,after the advent of the Moughals, when the entire life of the common people was undergoing a subtle transformation which found expression in the propagation of the cult of Bhagti, through the exalted verse of the vaisnative poets and the inspired word of chaitanya. It is also interesting to note that there are Hindus as well as Moughal version of Ragni and Baramasi paintings which can be easily distinguished by their characteristic differences of styles and treatment. The Rampur state library has an excellent series of Ragmala paintings in the Moughal style of the late 18th to 19th century. Most of the Ragmala belong generally to the 17th and 18th century and there are not much paintings which can be confidently assigned to an early period.

Some comments have been made by the experts in the field of Art and culture about the decision as whether the Ragmala paintings first came into vogue some time in the 16th or 17th century A.D. Ancient musicologist formulated some theories.

In Rag Vibodha (1609 A.D.) by Pt. Somnath, we get the conceptual forms or Dhyanas of many ragas. Some of the opinion that Narda had already composed the conceptual forms of ragas in his (panacamasara smhita), generally ascribed in 1362 saka which corresponds in 1440 A.D. But there is controversy regarding the date of this book. It is also a matter of investigation whether Narda

composed dhyana prior to pt. Somnath 1609 A.D. The Dhyanas of each raga have been conceived in two different ways, one with body of the sound and other with the body of diety. The picturesque description given in several books on music of different ragas and raginis have been personified. Except in a few cases, the description in the several books do not differ materially. The ornamental shape of Ragas and Ragini has been described with their historical introduction in Sangeet Darpan written by Pt. Damodar. The original Dhyana murties, that is to say the mental picture of few Ragas with English translation are given below:-

Raga Bairav:

Gangadhar Shastikala Tilak Srtinetr
Sadev vibhushit Tanugangi Kritivas
Bhasvtrishul karek Nrimund Dhari
Shubrabro Jyati Bhairav Adi Rag.

The weaver of the Ganga, with the crescent moon as his tilaka of three eyes, of body adorned with snakes, putting on the skin (palt) of the elephants demon, with a luminous trident in his hand, weaver of human skulls, of white apparel, the original Ragas, Bhairav be victorious.

Raga Todi:

Tushar Kandojwal Deh Yashti
Kasmir Kampoor Vilipt Deha
Vindoyati Drira Vanate
Veena dhara Rajyati Tode kyam

Of figure, glistening like snow or the 'Kunda' flower of the body smeared with saffron and camphor, In the forest playing to a deer holding the veena, shines Todi.

Raga Malkouns:

Arvat Varno Dhritarvatyashit
Vir: suvershu kritparvipary
Viredhrto Vir kapal Mala
Malimato Malav Kashikoyam

Of red colour holding a red mace brave of established repute amongst good warriors, of great strength carried by warriors, wearing garland skulls of vanquished opponents. The garland one is Malav-Koushika

Raga Hindol:

Nitbini Mand Targitasu
Dhola Survela Sukhma Dhan
Karav Kapot Dpute Kam Yukta
Hindol Rag : Kathito Munedre

Enjoying his play in swings, moved gently by maidens of shapely, hips of short stature, possessing the hues of doves in profusion. The Raga Hindol is praised by the seers.

Raga Megha:

Nilot pala Bhavpurendu Saman Vakya
Pitamber Stisht Chatak Yachayman
Piyush Mand Hsito Dhanmadhvarti
Vireshu Rajyati Yuvakil Megh Rag

Of body glistening like the blue lotus, of face as (beautiful as) the moon of yellow apparel, prayed to by the thirty chataka cuckoos, of slight smile sweet as nectar seated in the centre of clouds. Amongst warriors shines the young Raga Megha.

Raga Kalyan:

Kripan Pashi Satilkam Lalate
Suvrana vesh Samre parvisht
Parchand Murti Kilkhat Varan
Kalyan Rag Kathito Munedre

With a sabre in hand, wearing a 'tilka' on the forehead, of golden apparel, busy in battle, of formidable form, of red hue. Is the raga, kalyan, praised by seers.

Ragmala paintings are pictorial interpretation of music in the Indian tradition. The paintings are a symbolic representation of raga and ragni as prevalent in medieval times. With the passage of time the structure of Ragas and raginis has undergone a sea of change as it is evident from a study of ancient, medieval and modern musical works. Paintings which were given the name of 'Ragmala' constituted the relations of music painting and poetry. Some work in this topic has already been done in the past years but the depiction of music though painting has been untouched untill now. The paintings made on the bases of Ragas and ragini are purely on iconographic structure to show a link between music and painting. It seems that there is no link between practical music. We may ask how there can be established such an immediate connection between them? How can sound be translated into visual images?

The ancient painters paint while keeping Dhyanas of Ragas in their mind without keeping notes and colours in their mind. There are seven basic notes in the saptak of Indian classical music and there are seven colours in the rays of Sun, which we call the RAINBOW.In Indian literature a separate colour is set for a particular note.According to Matang's 'Brhaddsi' written on page forty six that sadja is Rosy, Rishabh takes the colour of parrot i-e green, gandhar is golden in colour, Madhiam is white pancham is black, Dhaivat is yellow and Nishad is having mixed tone.The relation of music and painting in Ragmala painting is largely based on imagination. We cannot depict notes through colours. There are limits which music can't be shown. Only phrases can show the qualities of Raga. So it be can not be called the direct presentation of Raga thorough painting.

It is fact the comprehensive study of the subject would throw light on many interesting points of the subject. Although I cannot claim perfection,every effort has been made to collect all possible information and to arrange them in a systematic and scientific manner. Still some errors may have crept in besides there can be uncertain opinions in the exposition of musical themes and about the shape of the painting of Ragas.

REFERENCES

1. The Nature and the place of pictures based on Ragas in Shri Guru Granth Sahib and it affinity with the other pictures based on Indian music.

   Writer's own thesis, Kurukshetra University, Kurukshetra, November 1995.

2. Vishnu Das Shirali, Sargam Abhinav Publication, New Delhi, 1977, P.47, 48, 53, 54.
3. O.C. Ganguly, Ragas and Raginis, Monish Ram Manohar Lal Publishers Pvt, Ltd, New Delhi, 1989, P –110,111,120.
4. Prof S. Bandhyopadhyaya, The origin of Raga, Munshi Ram Manohar Lal Publishers Pvt, Ltd Pg. 24
5. Geeti Son, Aspects of Indian Music Sangeet Natak Akedmi, New Delhi, 1987, Pg-277, 278.
6. Atiya Begum Fyzee Rahamin, The Music of India Abhishek Publication, Chandigarh, 1987, Pg-79, 81,82,83.
7. Ram Avtar Vir, Theory of Indian Music, Pankaj Publications, New Delhi, 1980, Pg-108, 112,116.

ਸੁਰ ਲਿਪੀ

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ : 422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਰਾਗੁ ਆਸਾ

ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦੀ: ਮਧਿਅਮ–ਸ਼ੜਜ **ਥਾਟ:** ਬਿਲਾਵਲ **ਸਮਾਂ:** ਸਵੇਰ ਤੇ ਸ਼ਾਮ **ਜਾਤੀ:** ਔੜਵ–ਸੰਪੂਰਨ

ਆਰੋਹ: ਸ ਰੇ ਮ, ਪ, ਧ, ਸਂ। **ਅਵਰੋਹ:** ਸਂ ਨੀ ਧ ਪ, ਮ, ਗ ਰੇ ਸ ਰੇ ਗ ਸ।

ਮੁਖ ਅੰਗ: ਰੇ ਮ, ਪ, ਧ ਸਂ, ਨੀ ਧ ਪ ਮ, ਗ ਸ ਰੇ ਗ ਸ।

ਸੁਰ ਵਿਸਤਾਰ: 1. ਰੇ ਮ, ਪ, ਧ ਸਂ, ਨ਼ੀ ਧ਼ ਪ਼, ਪ਼ ਧ਼ ਨ਼ੀ ਧ਼, ਪ਼ ਧ਼ ਸ, ਸ ਰੇ ਗ ਰੇ ਗ ਸ, ਸ ਰੇ ਮ, ਸ ਰੇ ਮ, ਮ ਪ, ਪ ਧ ਪ ਮ, ਗ ਰੇ ਗ ਸ।

2. ਰ ਮ, ਮ ਪ ਧ ਪ ਮ, ਪ ਧ ਨੀ ਧ ਪ, ਮ ਪ ਧ, ਪ ਧ ਸਂ, ਸਂ ਰੇਂ ਸਂ, ਸਂ ਰੇਂ ਗਂ ਰੇਂ ਗਂ ਸਂ, ਸਂ ਰੇਂ ਸਂ, ਗਂ ਰੇਂ ਗਂ ਸਂ, ਸਂ ਰੇਂ ਸਂ ਨੀ ਧ, ਪ ਧ ਸਂ ਨੀ ਧ ਪ, ਮ, ਪ ਮ ਗ, ਸ ਰੇ ਗ ਸ।

ਦਾਦਰਾ ਤਾਲ

1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
x			0			x			0		
ਸਥਾਈ						(ਮ)	ਸਰੇ	ਗ	ਸ	ਸ	–
						ਆ	*ਜੁS*	*ਮਿ*	*ਲਾ*	*ਵਾ*	*S*
ਰੇ	ਮ	ਮ	ਪ	–	ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਮਪਧ–	ਪ	ਧ
ਸੇ	*ਖ*	*ਫ*	*ਗੀ*	*S*	*ਦ*	*ਟਾ*	*ਕਿ*	*ਮ*	*ਕੂੰSSS*	*ਜ*	*ਝੀ*
ਪਮ	–	–	ਗ	ਸਰੇ	ਸ	ਪਪ	–	–ਪ	ਧ	ਪ	ਧ
ਆ	*S*	*S*	*S*	*SS*	*S*	*ਮਨਹੁ*	*S*	*Sਮ*	*ਚਿੰ*	*ਦ*	*ਝ*
ਸਂ	–	–	ਸਂਨੀ	ਧਪ	ਪ						
ਆਂ	*S*	*S*	*SS*	*SS*	*S*						
ਅੰਤਰਾ						ਪ	–	ਪ	ਧ	ਪ	ਧ
						ਬੋ	*S*	*ਲੈ*	*ਸੇ*	*ਖ*	*ਫ*
ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	ਰੇਂ	ਰੇਂ	–	ਸਰੇਂ	ਗਂ	ਸਰੇਂ	ਸਂ	–	–
ਗੀ	*ਦੁ*	*ਪਿ*	*ਆ*	*ਰੇ*	*S*	*ਅਲ*	*ਹ*	*ਲS*	*ਗੇ*	*S*	*S*
ਧ	ਧ	–	ਧਧ	ਪਧ	ਪਮ	ਧ	ਪ	ਮ	ਗ	ਗ	ਗ
ਇਹੁ	*ਤ*	*ਨੁ*	*ਹੋS*	*ਸੀਤ*	*SS*	*ਖਾ*	*ਕੁ*	*ਨਿ*	*ਮਾ*	*ਣੀ*	*S*

ਸਰੇ	ਗ	ਸਰੇ	ਸ	–	–						
ਗੋS	ਰ	ਘS	ਰੇ	S	S						
ਅੰਤਰਾ						ਪ	–	ਪ	ਧ	ਪ	ਧ
						ਜੇ	S	ਜਾ	ਣਾ	ਮ	ਰਿ
ਸਂ	ਸਂ	–	ਰੇਂਰੇਂ	ਰੇਂ	–	ਸਂਰੇਂ	ਗਂ	ਸਂਰੇਂ	ਸਂ	–	–
ਜਾਈ	ਐ	S	ਘੁਮਿ	ਨ	S	ਆS	S	ਈS	ਐ	S	S
ਧ	ਧ	ਧ	ਧਧ	ਪਧ	ਪਮ	ਧ	ਪ	ਮ	ਗ	ਗ	ਗ
ਝੂ	ਠੀ	S	ਦੁਨੀ	ਆ	S	ਲ	ਗਿ	ਨ	ਆ	ਪੁ	ਵ
ਸਰੇ	ਗ	ਸਰੇ	ਸ	–	–						
ਵਾS	S	ਈ	ਐ	S	S						
ਅੰਤਰਾ						ਪ	ਪ	ਪ	ਧ	ਪ	ਧ
						ਬੋ	ਲੀ	ਐ	ਸ	ਚੁ	S
ਸਂਸਂ	ਸਂ	–	ਰੇਂ	ਰਂ	ਰੇਂ	ਸਂਰੇਂ	ਗਂ	ਸਂਰੇਂ	ਸਂ	–	–
ਧਰ	ਮੁ	S	ਝੂ	ਠੂ	ਨ	ਬੋS	S	ਲੀS	ਐ	S	S
ਧ	ਧ	ਧ	ਧ	ਪਧ	ਪਮ	ਧ	ਪ	ਮ	ਗ	ਗ	–
ਜੋ	ਗੁ	ਰੁ	ਦ	ਸੈ	S	ਵਾ	ਟ	ਮੁ	ਗੀ	ਦਾ	S
ਸਰੇ	ਗ	ਸਰੇ	ਸ	–	–						
ਜੋS	S	ਲੀS	ਐ	S	S						

ਸੁਰ-ਲਿਪੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ

ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ

ਆਸਾ ॥ ਸੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀਉ ਕੀ ਬਾਣੀ ॥	**Rag Asa.** **Sheikh Farid.**	ਰਾਗ ਆਸਾ। ਸ਼ੇਖ਼ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ।
ਬੋਲੈ ਸੇਖ ਫਰੀਦੁ ਪਿਆਰੇ ਅਲਹ ਲਗੇ ॥	Says Sheikh Farid, O my Loved friend, attach thyself to the adorable Lord.	ਸ਼ੇਖ਼ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਹੇ ਮੇਰੇ ਲਾਡਲੇ ਮਿੱਤਰ! ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੂਜਨੀਜ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਜੋੜ।
ਇਹੁ ਤਨੁ ਹੋਸੀ ਖਾਕ। ਮਾਣੀ ਗੋਰ ਘਰੇ ॥੧॥	This body shall become dust and its home shall be the	ਇਹ ਸਰੀਰ ਮਿੱਟੀ ਹੋ ਜਾਊਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਗ੍ਰਿਹ ਬੇਇਜ਼ਤ ਕਬਰ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ।

	unhonoured grave.	
ਆਜੁ ਮਿਲਾਵਾ ਸੇਖ ਫਰੀਦ ਟਾਕਿਮ ਕੂੰਜੜੀਆ ਮਨਹੁ ਮਚਿੰਦੜੀਆ ॥੧॥	Just today the Lord can be met, O Shaikh Farid, if thcu restrain thine floricans of desires, which burn thy mind.	ਅਜ ਹੀ ਤੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈਂ, ਹੇ ਸ਼ੇਖ਼ ਫ਼ਰੀਦ ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੂੰਜਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲਵੇ, ਜੋ ਤੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਮਚਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।
ਰਹਾਉ॥	Pause.	ਠਹਿਰਾਉ।
ਜੇ ਜਾਣਾ ਮਰਿ ਜਾਈਐ ਘੁਮਿ ਨ ਆਈਐ ॥ ਝੂਠੀ ਦੁਨੀਆ ਲਗਿ ਨ ਆਪੁ ਵਞਾਈਐ ॥੨॥	If I had realised, that I shall die and not return again, I would not have ruined myself by clinging to the false world.	ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਮਰ ਮੁਕ ਜਾਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੂੜੇ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਚਿਮੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਨਾ ਕਰਦਾ।
ਬੋਲੀਐ ਸਚੁ ਧਰਮੁ ਝੂਠੁ ਨ ਬੋਲੀਐ ॥	Tell the truth on solemn affirmation and utter not falsehood.	ਆਪਣੇ ਈਮਾਨ ਨਾਲ ਸਚੋ ਸਚ ਆਖ ਅਤੇ ਕੂੜ ਨਾ ਕਹੁ।
ਜੋ ਗੁਰੁ ਦਸੈ ਵਾਟ ਮੁਰੀਦਾ ਜੋਲੀਐ ॥੩॥	The desciple ought to travel by the route, which the Guru points out.	ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਉਸ ਰਸਤੇ ਉਤੇ ਟੁਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।
ਛੈਲ ਲੰਘੰਦੇ ਪਾਰਿ ਗੋਰੀ ਮਨੁ ਧੀਰਿਆ ॥	Seeing the handsome youths ferrying, across, the heart of the beauteous young lady takes courage.	ਸੁਨੱਖੇ ਨੌਂਢੜਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਉਤਰਦੇ ਵੇਖ ਕੇ ਸੁੰਦਰ ਮੁਟਿਆਰ ਦਾ ਦਿਲ ਹੌਸਲਾ ਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।
ਕੰਚਨ ਵੰਨੇ ਪਾਸੇ ਕਲਵਤਿ ਚੀਰਿਆ ॥੪॥	They, who turn to the side of the glitter of gold, are mowed down with a saw.	ਜੋ ਸੋਨੇ ਦੀ ਝਲਕ ਦੇ ਵਲ ਰੁਖ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਰੇ ਨਾਲ ਚੀਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
ਸੇਖ ਹੈਯਾਤੀ ਜਗਿ ਨ ਕੋਈ ਥਿਰੁ ਰਹਿਆ ॥	O Sheikh, no one's life remains permanent in this world.	ਹੇ ਸ਼ੇਖ਼ ਕਿਸੇ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭੀ ਇਸ ਜਹਾਨ ਅੰਦਰ ਮੁਸਤਕਿਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ।
ਜਿਸੁ ਆਸਣਿ ਹਮ ਬੈਠੇ ਕੇਤੇ ਬੈਸਿ ਗਇਆ ॥੫॥	The seat, whereon we sit now;- Good many did sit on it and have departed.	ਜਿਹੜੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਬੈਠੇ ਹਾਂ, ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਇਸ ਉਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਟੁਰ ਗਏ ਹਨ।
ਕਤਿਕ ਕੂੰਜਾਂ ਚੇਤਿ ਡਉ ਸਾਵਣਿ ਬਿਜੁਲੀਆਂ ॥ ਸੀਅਲੇ ਸੋਹੰਦੀਆਂ ਪਿਰ ਗਲਿ ਬਾਹੜੀਆਂ ॥੬॥	As swallows appear in Katik, forest fires in Chet and lighting in Sawan; As brides arms adorn her groom's neck in winter.	ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੱਤੇਂ ਵਿਚ ਕੁਲੰਗ ਚੇਤ ਵਿਚ ਜੰਗਲ ਦੀਆਂ ਅੱਗਾਂ ਅਤੇ ਸਾਉਣ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਨੀ ਦੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਸਿਆਲ ਵਿਚ ਪਤੀ ਦੀ ਗਰਦਨ ਨੂੰ ਸ਼ਿੰਗਾਰਦੀਆਂ ਹਨ।
ਚਲੇ ਚਲਣਹਾਰ ਵਿਚਾਰਾ ਲੇਇ ਮਨੋ ॥	So do the transitory human bodies pass away. Reflect thou on this in thy mind.	ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਟੁਰ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮਨੁੱਖੀ ਦੇਹਾਂ ਟੁਰ ਵੰਞਣਗੀਆਂ। ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਅੰਦਰ ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਸੋਚ ਸਮਝ ਲੈ।
ਗੰਢੇਦਿਆਂ ਛਿਆ ਮਾਹ ਤੁੜੰਦਿਆ ਹਿਕੁ ਖਿਨੋ ॥੭॥	The mortal takes six months to form and one trice to break up.	ਪ੍ਰਾਣੀ ਬਣਨ ਲਈ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫੁੱਟਣ ਲਈ ਇਕ ਫੋਰਾ ਹੀ।
ਜਿਮੀ ਪੁਛੈ ਅਸਮਾਨ ਫਰੀਦਾ ਖੇਵਟ ਕਿੰਨਿ ਗਏ ॥	Farid ;- The earth asks the sky "where have the boatmen gone away"?	ਫ਼ਰੀਦ;- ਧਰਤੀ ਅਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ, "ਮਲਾਹ ਕਿੱਧਰ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ" ?
ਜਾਲਣ ਗੋਰਾਂ ਨਾਲਿ ਉਲਾਮੇ ਜੀਅ ਸਹੇ ॥੮॥੨॥	Some are burnt and some are (in) or (with) the graves, Their souls are suffering reproaches.	ਕਈ ਸੜ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਕਬਰਾਂ (ਵਿਚ) ਜਾਂ (ਸਾਥ) ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਝਿੜਕਾਂ ਸਹਾਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।